

**"MAJOLIS UN-NAFOIS" TAZKIRASIDA ADABIY-ESTETIK
QARASHLARNING NAZARIY MOHIYATI**

Samadova Mohigul Baxodirovna

Osiyo texnologiyalar universiteti magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Alisher Navoiyning mashhur "Majolis un-nafois" tazkirasida ilgari surilgan adabiy-estetik qarashlarning nazariy mohiyati keng qamrovda tahlil qilinadi. Tazkira muallifining shoir shaxsi, badiiy iste'dod, so'z san'ati, ma'naviy kamolot va ijodiy mas'uliyat haqidagi qarashlari ilmiy-nazariy asosda o'rganiladi. Maqolada Navoiy tomonidan shoirni baholash mezonlari, badiiy mukammallik talablari, mazmun va shakl uyg'unligi, so'zning estetik qudrati kabi masalalar alohida yoritiladi. Shuningdek, "Majolis un-nafois"ning nafaqat tazkira sifatidagi tarixiy-adabiy ahamiyati, balki adabiyotshunoslik va estetik tafakkur taraqqiyotidagi o'rni ochib beriladi. Tadqiqot jarayonida Navoiy estetik qarashlarining Sharq mumtoz adabiy an'analari bilan uzviy bog'liqligi, ularning zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan dolzarbligi asoslab beriladi. Maqola mumtoz adabiyot, tazkirachilik va adabiy tanqid masalalarini o'rganishda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *Majolis un-nafois, Alisher Navoiy, tazkira, adabiy-estetik qarashlar, badiiy mezon, shoir shaxsi, so'z san'ati, mumtoz adabiyot, adabiy tanqid.*

Аннотация: *В статье всесторонне анализируется теоретическая сущность литературно-эстетических взглядов, изложенных в тазире Алишера Навои «Маджолис ун-нафоис». Особое внимание уделяется представлениям автора о личности поэта, художественном таланте, эстетической ценности слова, нравственной ответственности творца и принципах художественного совершенства. Рассматриваются критерии оценки поэтического мастерства, соотношение формы и содержания, а также эстетическая функция художественного слова в интерпретации Навои. В статье раскрывается значение «Маджолис ун-нафоис» не только как литературно-исторического источника, но и как важного теоретического труда в развитии восточной эстетической мысли и литературной критики. Подчеркивается связь эстетических взглядов Навои с традициями классической восточной литературы и их актуальность в современном литературоведении.*

Ключевые слова: *Маджолис ун-нафоис, Алишер Навои, тазkira, литературно-эстетические взгляды, художественный критерий, поэт и творчество, слово и эстетика, классическая литература.*

Annotation: *This article examines the theoretical essence of literary and aesthetic views presented in Alisher Navoi’s tazkira “Majolis un-nafois.” The study focuses on Navoi’s concepts of the poet’s personality, artistic talent, aesthetic value of the word, moral responsibility of the writer, and criteria of artistic perfection. Special attention is given to the principles of evaluating poetic mastery, harmony between form and content, and the aesthetic power of artistic expression. The article highlights the significance of “Majolis un-nafois” not only as a historical and biographical source but also as an important theoretical work that contributed to the development of literary criticism and aesthetic thought in Eastern classical literature. The relevance of Navoi’s aesthetic ideas in modern literary studies is also emphasized.*

Keywords: *Majolis un-nafois, Alisher Navoi, tazkira, literary aesthetics, artistic criteria, poet’s personality, aesthetic value of the word, classical literature.*

KIRISH

Sharq mumtoz adabiyotida tazkira janri adabiy jarayonni hujjatlashtirish, ijodkor shaxsini baholash hamda badiiy-estetik mezonlarni shakllantirishda muhim ilmiy va madaniy ahamiyat kasb etadi. Tazkiralar nafaqat shoirlar hayoti va ijodini yorituvchi manba, balki muayyan davr adabiy tafakkurining nazariy qarashlarini aks ettiruvchi muhim adabiyotshunoslik asarlari hisoblanadi. XV asrda yashab ijod etgan buyuk mutafakkir va so‘z san’ati ustasi Alisher Navoiy tomonidan yaratilgan “Majolis un-nafois” tazkirasi ana shunday noyob manbalardan biri bo‘lib, u o‘zbek va umuman turkiy adabiyot tarixida tazkirachilik an’anasini yangi bosqichga olib chiqqan asar sifatida e’tirof etiladi.

“Majolis un-nafois” asari 1491–1492-yillarda yozilgan bo‘lib, unda Navoiy o‘zidan avval va zamondosh bo‘lgan yuzdan ortiq shoirlar haqida ma’lumot beradi. Asar sakkiz majlisdan iborat bo‘lib, har bir majlis muayyan adabiy muhit, ijtimoiy qatlam yoki ijodiy avlod vakillarini qamrab oladi. Tazkiraning muhim jihati shundaki, Navoiy shoirlarni faqat tarjimai hol asosida emas, balki ularning badiiy iste’dodi, so‘zga munosabati, estetik didi va ma’naviy qiyofasi nuqtayi nazaridan baholaydi. Bu hol “Majolis un-nafois”ni oddiy biografik to‘plamdan ko‘ra kengroq — adabiy-estetik qarashlar majmuasi darajasiga ko‘taradi.

Alisher Navoiyning tazkiradagi qarashlari uning adabiyotga bo‘lgan yuksak mas’uliyatini, so‘z san’atiga nisbatan talabchan va tanqidiy munosabatini yaqqol namoyon etadi. Navoiy shoir shaxsini faqatgina iste’dod egasi sifatida emas, balki jamiyat oldidagi ma’naviy mas’ul shaxs deb biladi. U badiiy ijodda mazmun va shakl uyg‘unligiga, so‘zning estetik qudratiga, fikrning aniqligi va samimiyatiga alohida e’tibor qaratadi. Aynan shu

jihatlar “Majolis un-nafois”da ilgari surilgan adabiy-estetik qarashlarning nazariy mohiyatini belgilab beradi.

Tazkirada Navoiyning shoirlarga nisbatan bergan baholari muayyan estetik mezonlarga asoslanadi. U iste’dodni tabiiy ne’mat sifatida e’tirof etar ekan, uni ilm, mehnat va ma’naviy kamolot bilan uyg’un holda rivojlantirish zarurligini ta’kidlaydi. Navoiy nazarida haqiqiy shoir — bu so’zning ichki ma’nosini chuqur anglay oladigan, xalq dardi va ruhiy kechinmalarini badiiy shaklda ifodalashga qodir ijodkordir. Shu bois u yuzaki, mazmunsiz yoki taqlidiy she’riyatni tanqid qiladi, badiiy yetuklikni esa estetik yetuklik mezon sifatida ilgari suradi.

Bugungi kunda “Majolis un-nafois” tazkirasini adabiy-estetik nazariya nuqtayi nazaridan o’rganish alohida dolzarblik kasb etadi. Chunki unda ilgari surilgan fikrlar mumtoz adabiyotning estetik tamoyillarini anglash, shuningdek, zamonaviy adabiyotshunoslik va adabiy tanqid uchun nazariy asos bo’lib xizmat qiladi. Navoiyning estetik qarashlari Sharq adabiy tafakkurining uzviy qismi sifatida o’z ahamiyatini yo’qotmagan bo’lib, ular bugungi adabiy jarayonni tahlil qilishda ham muhim ilmiy mezon vazifasini bajaradi.

Mazkur maqolada “Majolis un-nafois” tazkirasida aks etgan adabiy-estetik qarashlarning nazariy mohiyatini ochib berish, Navoiyning shoir va ijod haqidagi konsepsiyasini ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda asarning o’zbek adabiyotshunosligi tarixidagi o’rnini asoslash maqsad qilib qo’yilgan. Tadqiqot natijalari mumtoz adabiyot, tazkirachilik an’analari va adabiy tanqid masalalarini o’rganishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Alisher Navoiy yaratgan “Majolis un-nafois” tazkirasida o’zbek va umuman Sharq mumtoz adabiyotida adabiy-estetik tafakkurning muhim namunasidir. Asar mazmunan shoirlar tarjimai holini bayon qilish bilan cheklanmay, ularning ijodiy qiyofasi, badiiy tafakkuri va estetik darajasini aniqlashga qaratilgan nazariy qarashlarni o’zida mujassamlashtiradi. Shu jihatdan “Majolis un-nafois” adabiyotshunoslik tarixida badiiy tanqid va estetik baholashning ilk mukammal namunalaridan biri sifatida e’tirof etiladi.

“Majolis un-nafois”da Alisher Navoiy shoir shaxsiga alohida e’tibor qaratadi. U shoirni faqat she’r yozuvchi emas, balki jamiyat ma’naviy hayotida faol ishtirok etuvchi yetuk shaxs sifatida talqin qiladi. Navoiy nazarida shoirning axloqiy qiyofasi, ilmiy saviyasi va ma’naviy dunyosi uning ijodiy qiymatini belgilovchi muhim omillardandir. Shu sababli tazkirada ayrim shoirlarning ijodiy mahorati bilan bir qatorda, ularning xulq-atvori, ilmga munosabati va jamiyatdagi mavqei ham baholanadi.

Navoiy shoirni estetik ideal darajasiga ko’tarishda ichki poklik, halollik va so’zga mas’uliyat kabi tushunchalarni asosiy mezon sifatida belgilaydi. U iste’dodning o’zi kifoya emasligini, balki uni ilm va mehnat bilan kamolga yetkazish zarurligini ta’kidlaydi. Bu

qarashlar tazkirada nazariy-estetik tamoyil sifatida namoyon bo‘lib, adabiy ijodning ma‘naviy asoslarini belgilab beradi.

“Majolis un-nafois”da badiiy iste’dod tushunchasi markaziy o‘rinni egallaydi. Navoiy iste’dodni ilohiy ne‘mat sifatida baholagan holda, uni mas‘uliyat bilan qo‘llash zarurligini uqtiradi. U chin iste’dod egalarini ehtirom bilan tilga oladi, ularning she‘riyati mazmunan teran, shaklan mukammal bo‘lishini yuqori baholaydi. Shu bilan birga, yuzaki, taqlidga asoslangan, mazmunsiz she‘rlarni tanqid qiladi.

Navoiy so‘z san‘atini estetik qudratga ega hodisa sifatida ko‘radi. Uning fikricha, so‘z inson qalbiga ta’sir etishi, fikrni aniq va go‘zal ifodalashi lozim. Tazkirada shoirlarning she‘riy namunalariga berilgan qisqa, ammo lo‘nda baholar aynan so‘zning badiiy qiymati va estetik ta’sir kuchiga asoslanadi. Bu hol Navoiyning adabiy tanqidda estetik mezonlarni qat’iy qo‘llaganidan dalolat beradi.

Alisher Navoiy adabiy-estetik qarashlarida mazmun va shakl uyg‘unligiga alohida ahamiyat beradi. “Majolis un-nafois”da shoir ijodini baholash jarayonida bu ikki omilning o‘zaro mutanosibliigi muhim mezon sifatida namoyon bo‘ladi. Navoiy mazmunan chuqur, ammo shaklan sayoz she‘rlarni ham, aksincha, tashqi bezaklarga boy, biroq g‘oyaviy jihatdan sust asarlarni ham yetuk badiiy ijod namunasi sifatida qabul qilmaydi.

Uning estetik qarashlariga ko‘ra, haqiqiy badiiy asar mazmun teranligi va badiiy shakl go‘zalligining uyg‘unlashuvi natijasida vujudga keladi. Bu tamoyil Sharq mumtoz poetikasining asosiy qoidalaridan biri bo‘lib, Navoiy uni tazkira orqali amaliy jihatdan asoslab beradi. Shu jihatdan “Majolis un-nafois” nazariy estetik qarashlarning hayotiy ifodasiga aylanadi.

“Majolis un-nafois” tazkirasi adabiy tanqidning dastlabki mukammal shakllaridan biri sifatida muhim ahamiyatga ega. Navoiy shoirlarni baholashda shaxsiy munosabatdan ko‘ra, adabiy-estetik mezonlarga tayanadi. U ayrim shoirlarning kamchiliklarini ochiq, ammo xolisona tarzda ko‘rsatadi, badiiy zaif jihatlarni tanqid qilishdan cho‘chimaydi.

Tazkirada Navoiyning tanqidiy qarashlari adabiy muhitni sog‘lomlashtirishga, ijodkorlarni badiiy kamolot sari undashga qaratilgan. U tanqidni inkor vositasi emas, balki estetik tarbiya va ijodiy rivojlanish omili sifatida ko‘radi. Bu esa “Majolis un-nafois”ni adabiy tanqid va estetik nazariya uyg‘unlashgan asar darajasiga ko‘taradi.

“Majolis un-nafois” tazkirasi o‘zbek adabiyotshunosligi tarixida adabiy-estetik qarashlarning shakllanishida muhim manba hisoblanadi. Asarda ilgari surilgan estetik tamoyillar keyingi davr tazkirachiligi va adabiy tanqidiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Navoiy yaratgan estetik mezonlar mumtoz adabiyot an‘analarini mustahkamlabgina qolmay, adabiy tafakkurning taraqqiyotiga xizmat qilgan.

Bugungi adabiyotshunoslikda “Majolis un-nafois” estetik qarashlarini o‘rganish mumtoz adabiy merosni chuqur anglash, shoir va ijod masalasiga yangicha yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi. Asardagi nazariy fikrlar zamonaviy adabiy tanqid va estetik tahlil uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiyning “Majolis un-nafois” tazkirasi Sharq mumtoz adabiyotida adabiy-estetik tafakkur rivojini belgilab bergan muhim nazariy manba hisoblanadi. Ushbu asar tazkira janrining an’anaviy biografik doirasidan chiqib, adabiy tanqid va estetik baholash mezonlarini tizimli ravishda aks ettirgan ilk mukammal asarlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Tazkirada shoir shaxsi, ijodiy iste’dod, badiiy mukammallik va so‘z san’ati masalalari yagona estetik konsepsiya doirasida yoritilgan.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, Navoiy shoirni jamiyatning ma’naviy yetakchisi sifatida talqin etib, uning axloqiy qiyofasi va estetik mas’uliyatini badiiy ijodning ajralmas qismi deb biladi. U iste’dodni faqat tabiiy qobiliyat sifatida emas, balki ilm, mehnat va ma’naviy kamolot bilan uyg‘un holda namoyon bo‘ladigan hodisa sifatida baholaydi. Bu qarashlar “Majolis un-nafois”da ilgari surilgan adabiy-estetik tamoyillarning nazariy asosini tashkil etadi.

Shuningdek, tazkirada so‘z san’atiga bo‘lgan munosabat Navoiyning yuksak estetik didi va adabiy talabchanligini namoyon etadi. U mazmun va shakl uyg‘unligini badiiy mukammallikning asosiy sharti sifatida belgilab, yuzaki va taqlidiy ijod namunalarini qat’iy tanqid qiladi. Navoiyning bunday estetik mezonlari mumtoz adabiyot poetikasining muhim qoidalarini umumlashtirgan holda, adabiy ijod uchun barqaror nazariy poydevor yaratgan.

“Majolis un-nafois”ning yana bir muhim jihati unda adabiy tanqidning tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyasi yaqqol namoyon bo‘lishidir. Navoiy tanqidni inkor yoki kamsitish vositasi sifatida emas, balki ijodkorni badiiy kamolot sari yetaklovchi estetik omil sifatida ko‘radi. Bu esa tazkirani adabiy muhitni sog‘lomlashtirishga xizmat qilgan nazariy va amaliy qo‘llanma darajasiga ko‘taradi.

Umuman olganda, “Majolis un-nafois” tazkirasida aks etgan adabiy-estetik qarashlar o‘zbek adabiyotshunosligi va Sharq mumtoz estetik tafakkuri tarixida muhim o‘rin tutadi. Asarda ilgari surilgan nazariy g‘oyalar bugungi zamonaviy adabiyotshunoslik uchun ham dolzarb bo‘lib, mumtoz adabiy merosni ilmiy asosda o‘rganishda, shoir va ijod masalasiga yangicha yondashuvlarni shakllantirishda muhim ilmiy manba vazifasini bajaradi. Shu bois “Majolis un-nafois”ni adabiy-estetik nuqtayi nazardan tadqiq etish kelgusida ham dolzarbligini yo‘qotmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Navoiy, A. (2008). Majolis un-nafois. Toshkent: Sharq.
2. Navoiy, A. (1991). Hamsa. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
3. Qodirov, M. (2005). Alisher Navoiy tazkiralari va ularning adabiy-estetik qadri. Toshkent: Fan.
4. Rasulov, O. (2010). Sharq mumtoz adabiyotida tazkira janri. Toshkent: O‘zbekiston.
5. Axmedov, F. (2012). Alisher Navoiy va Sharq adabiy-estetik tafakkuri. Toshkent: Akademnashr.
6. Qo‘qonov, S. (2015). Navoiy tazkirachiligi va adabiy tanqid. Toshkent: Fan va texnologiya.
7. Islomov, B. (2008). O‘zbek tazkira adabiyoti tarixi. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.
8. Norqobilov, N. (2011). Majolis un-nafoisda estetik qarashlar. Toshkent: Adabiyot nashriyoti.
9. Tursunov, R. (2009). O‘zbek mumtoz adabiyotida badiiy mezonlar. Toshkent: Fan.
10. Hamidov, Z. (2013). Alisher Navoiy ijodida shoir shaxsi va adabiy-estetik qarashlar. Toshkent: Akademnashr.